

Товканець Ганна Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна

ЗАКОНОМІРНОСТІ І ПРИНЦИПИ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статті розглядається проблема врахування закономірностей і принципів у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя. Обґрунтовано комплекс закономірностей формування педагогічної культури, що відображають зв'язки між структурними елементами системи, між структурними елементами педагогічної культури. Схарактеризовано принципи професійно-педагогічної спрямованості цілісного освітнього процесу у ВНЗ, індивідуалізації та диференціації, культурної детермінації підготовки майбутнього вчителя, педагогічної доцільності, цілісності педагогічного процесу, функціональності, фасилітації, когнітивно-соціального принципу, спільної творчої діяльності, багатовимірного, множинного опису, апелювання до педагогічної культури.

Ключові слова: майбутній вчитель, педагогічна культура, закономірності, принципи.

Вступ. Сучасна освіта потребує освіченого культурного, всебічно розвинутого гуманістично зорієнтованого вчителя, здатного творчо мислити та діяти в різних педагогічних ситуаціях. Виявленню можливостей удосконалення професійної підготовки сприяє розуміння закономірностей і принципів педагогічного процесу, зокрема формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Закономірності, відносини і взаємозв'язки, принципи діють переважно як тенденція, як об'єктивна передумова, можливість чи здатність, які для свого дійсного втілення вимагають активної, цілеспрямованої і організованої діяльності. Раціональне та ефективне використання принципів формування педагогічної культури передбачає досягнення певної єдності, узгодженості, надійного зв'язку між об'єктивною закономірністю і суб'єктивним розумінням педагогічного процесу чи явища, запобігання поглиблення суперечностей

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розкриттю загальних основ розвитку професійної культури присвячені наукові доробки В.Андрущенка, В.Гриньової, В.Кременя, Н.Крилової, Н.Ничкало, В.Правоторова, Т.Саломатової, О.Сухомлинської Л.Хомич та інші дослідників. Проблема методології формування педагогічної культури, вивчення закономірностей і принципів професійної діяльності були предметом наукових досліджень У.Гончаренка, С.Барбіної, В. Гриньової, С. Гончаренка, О.Дубасенюк, І.Зязюна, М. Євтуха та інших.

Визначення мети та завдання дослідження. Науковці підкреслюють, що у сучасному суспільстві нагальною є потреба у вихованні висококультурного вчителя, здатного оволодівати системою загальнолюдських і професійних цінностей, моральних норм поведінки в динамічній соціокультурній сфері, що вимагає високого рівня сформованості педагогічної культури випускників педагогічних спеціальностей освіти [6, с.26]. Загальну стратегію вирішення цілей освітнього процесу трактують як підставу для виокремлення закономірностей формування педагогічної культури у студентів ВНЗ та визначення принципів, що зумовлені закономірностями педагогічного процесу, які виражають істотні і необхідні зв'язки між його умовами і результатом.

На нашу думку, в сучасних умовах важливо посилювати акцентування уваги на закономірностях і принципах як регулятивних категоріях формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Мета статті: обґрунтувати закономірності й принципи формування педагогічної культури майбутнього вчителя з урахуванням сучасних наукових підходів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що під закономірністю розуміється повторюваний суттєвий зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного проце-

су. Закономірності педагогічного процесу детерміновані соціальними умовами (зокрема, конкретно історичними, соціокультурними), природою людини, сутністю і специфікою освітнього процесу і відображають узагальнені знання і педагогічний досвід в різних сферах.

Зовнішні закономірності характеризують залежність виховання від суспільних процесів та умов, зокрема соціально-економічної та політичної ситуацій, рівня культури, ідеології, політики, права, моралі, потреб суспільства у певному типі особистості та рівні її вихованості. Внутрішні закономірності обґрунтовують зв'язки між компонентами педагогічного процесу (метою, змістом, методами, засобами та формами); типом діяльності викладача й студента; особистим ставленням майбутніх фахівців до процесу виховання та ефективністю його результатів [1, с.135].

Відповідність навчально-виховних впливів суб'єктив навчання духовним потребам і пізнавальним можливостям студентів як закономірність педагогічного процесу виявляє спрямованість дій усіх суб'єктів педагогічного процесу, прагнення врахувати внутрішні сили студентів у розв'язанні завдань їхньої соціалізації та професійної підготовки. Їхня діяльність, з одного боку, має максимально відповідати завданням майбутньої професійної діяльності студентів, а з другого – індивідуальним і груповим особливостям людей, фізичним та інтелектуальним можливостям, рівню навченості й вихованості.

Моделювання (відтворення) процесів соціалізації та професійної підготовки студентів у відповідності до умов діяльності як закономірність потребує, щоб педагогічний процес відповідав особливостям сучасної економіки, а процес підготовки студентів відбувався з урахуванням їхніх дій в інформаційному суспільстві [2, с.163].

Ефективність формування педагогічної культури майбутнього вчителя залежить від стабільності функціонування освітньо-виховної системи, що забезпечує збереження соціально-ціннісних традицій певної освітньої установи і наступність у вихованні; від здатності у вищому навчальному закладі створити цілісне культурно-виховне середовище завдяки інтеграції виховного потенціалу різних його сфер: соціальної, освітньої, інформаційної, культурної; від комплексної реалізації основних її функцій освітньо-виховної системи, таких як аналітична, проєктивна, прогностична, діагностична, організаційна, регулятивна й корекційна; від моделювання та проєктування у вищій освітній установі різних системно-структурних утворень і процесів (система виховання, система виховної роботи, система підвищення майстерності різних категорій тощо).

Принципи у сучасній педагогічній науці розглядаються як відправна точка побудови педагогічної діяль-

ності, інструментальне, визначене в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції, методологічне відображення пізнаних законів і закономірностей; знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання, виражені в формі, що дозволяє використовувати їх як регулятивні норми практики [3, с.67].

Ми визначили загальні та специфічні принципи формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

До групи загальних принципів нами включені такі принципи, які мають універсальний характер, детермінують практичну педагогічну діяльність у вищій школі і безпосередньо пов'язані з закономірностями формування педагогічної культури: принцип професійної спрямованості цілісного освітнього процесу у вузі, принцип індивідуалізації та диференціації і принцип культурної детермінації підготовки майбутнього вчителя.

До групи специфічних принципів відносяться: принцип педагогічної доцільності, принцип цілісності, принцип функціональності, принцип фасилітації, принцип когнітивності, принцип спільної творчої діяльності, принцип багатомірності і множинного опису, принцип апелювання до культури. Розглянемо детальніше сутність принципів.

Принцип професійно-педагогічної спрямованості цілісного освітнього процесу у ВНЗ. Професійна спрямованість розглядається сучасними вченими (В. Загвязинський та інші) в трьох основних аспектах: як професійна спрямованість особистості студента, викладача, що виражається в комплексі професійно-особистісних якостей; як професійна спрямованість діяльності студентів, викладачів, що виявляється в навчальній, науково-дослідницькій і практичній діяльності; як професійна спрямованість освітнього процесу у вузі, яка знаходить відображення в цілях, змісті, формах, методах і результатах спільної діяльності суб'єктів даного процесу. Це орієнтація на вивчення загальних наукових основ і специфіки конкретної професії. Реалізація даного принципу в умовах нової особистісно-орієнтованої парадигми освіти полягає в професіоналізації змісту, форм і методів спільної діяльності викладача і студентів і орієнтації не на традиційні знання, інформацію і фактичний матеріал, а на базові культурні цінності (толерантність, підтримка, співробітництво та ін.). Крім того, реалізація принципу професійно-педагогічної спрямованості цілісного освітнього процесу у ВНЗ потребує вирішення організаційних питань у виборі форм і методів, засобів навчання, в насиченні освітніх засобів культурним змістом, у використанні культурних норм і співвіднесення навчально-виховного процесу з культурними і професійно-педагогічними цінностями і завданнями.

Принцип індивідуалізації і диференціації. Індивідуалізація навчання трактується як організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей майбутніх учителів, що дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного студента [8]. Під індивідуалізацією процесу формування педагогічної культури розуміють створення таких умов, які сприяють реалізації майбутніми учителями всіх властивостей людської індивідуальності в процесі педагогічної взаємодії. Диференціація процесу формування педагогічної культури трактується як врахування індивідуальних особливостей студентів, об'єднаних в групи для спільної пізнавальної діяльності за встановленими ознаками в умовах певної навчальної ситуації [4, с. 10].

Сутність принципу індивідуалізації та диференціації полягає у визначенні стратегії і тактики формування педагогічної культури. Як правило, реалізується у виборі змісту, складання навчальних програм, підготовці навчальних посібників і методичних рекоменда-

цій. Включення даних принципів в систему принципів формування педагогічної культури майбутніх вчителів забезпечує професійну підготовку, орієнтовану на розвиток здібностей студентів в оцінюванні особистісних, професійно-педагогічних якостей, на «прийняття» і усвідомлення цінності прийомів індивідуалізації та диференціації в освітньому процесі ВНЗ і школи.

Принцип культурної детермінації підготовки майбутнього вчителя. спрямований на визначення специфіки процесу освіти, акцентованого на формування особистості вчителя, що володіє цілісним педагогічним поглядом на світ дитини, на дитинство і на особистість кожної дитини як унікальної цілісності. У зв'язку з цим реалізація професійно-педагогічної діяльності передбачає відповідність і узгодженість потреб педагогічної теорії і практики в такому процесі, який означає певну міру відповідності глобальної культури і компонентів процесу формування педагогічної культури у студентів вузу – майбутніх вчителів. Реалізація даного принципу передбачає побудову процесу підготовки майбутнього вчителя на основі духовної спадкоємності з урахуванням внутрішніх чинників; розширення сфери культурного впливу на освіту і процес підготовки майбутнього вчителя. Даний принцип передбачає врахування організації діяльності суб'єктів освіти в ВНЗ як культурної за формою, змістом, спрямованістю; здійснення процесу підготовки майбутнього вчителя з урахуванням культурних норм і моральних імперативів, а також дидактичних взірців; опосередкування освіти загальнолюдськими цінностями і її орієнтації на ціннісне ставлення до майбутньої педагогічної діяльності.

До специфічних принципів формування педагогічної культури майбутнього вчителя відносимо: принцип педагогічної доцільності, принцип цілісності педагогічного процесу, принцип функціональності.

Принцип педагогічної доцільності. Для визначення сутності та специфіки реалізації даного принципу необхідно дати загальне трактування поняття доцільності. Під педагогічною доцільністю розуміється міра педагогічного втручання, розумна достатність [5, с. 163]. Реалізація принципу педагогічної доцільності передбачає виявлення джерела перетворення педагогічної системи (її структури або функцій) і рішення проблеми індивідуалізації системного об'єкта в двох напрямках: а) встановлення неможливості обмеження тільки типологічними характеристиками і б) визнання наявності у системі деякого безлічі індивідуальних характеристик і ступенів свободи.

Принцип цілісності педагогічного процесу означає методологічну акцентуацію на морфологічну та функціональну відмежованість системи, яка характеризується глибокою внутрішньою інтеграцією; передбачає виокремлення сторін, елементів, відносин, яке можна робити тільки умовно, тимчасово, постійно співвідносячи одержувані результати з ходом всього педагогічного процесу. Реалізація принципу здійснюється в двох основних площинах: в пошуку специфічних механізмів і зв'язків цілісності та у визначенні найбільш суттєвих і характерних форм взаємодії цілісного об'єкта з середовищем. Принцип цілісності педагогічного процесу може реалізуватися у формі особливого опису системи і процесу формування педагогічної культури у майбутніх вчителів в цілому, відмінного від опису виділених структурних елементів, а також обґрунтування інтенції на особливе, протилежне даній системі середовище, в основі якого лежить її внутрішня активність. Внутрішня активність системи і процесу формування педагогічної культури у майбутніх вчителів проявляється в зміні будь-якого структурного елементу або функціонального компонента, що призводить до зміни всіх інших елементів і компонентів, а властивості цілісної системи інтегруються властивостями вхідних в її склад елементів і

компонентів.

Принцип функціональності в формуванні педагогічної культури майбутніх вчителів передбачає, перш за все, усвідомлення майбутніми вчителями функціонального призначення всіх аспектів педагогічної культури, що реалізуються в різних методах і формах навчання. Відповідно до принципу функціональності, об'єктом засвоєння є не засоби і явища, а функції, виконувані ними. Таким чином, функціональність процесу формування педагогічної культури у майбутніх вчителів визначає необхідність використання таких зразків і моделей педагогічної взаємодії, які функціонують в пізнавальних і практико-проектних ситуаціях з урахуванням формальних і функціональних труднощів оволодіння педагогічною культурою. Реалізація даного принципу здійснюється, перш за все, в установках і формулюваннях педагогічних завдань з установкою на їх функції в конкретній педагогічній практиці.

Принцип фасилітації у формуванні педагогічної культури у майбутніх вчителів визначає стратегію і тактику в управлінні процесом навчання і означає стимуляцію і обмеження одночасно [6]. Він реалізується через взаємодію студентів і викладача в моделі особистісно-орієнтованої педагогіки на основі співуправління, відкритості, творчості, встановлення контактів для індивідуального вдосконалення, забезпечення формування якостей особистості за допомогою засобів педагогічного навчання і оптимістичної перспективи. Це дає можливість розширення меж свободи й відповідальності учасників освітнього процесу в практичній діяльності.

Когнітивно-соціальний принцип. Сутність когнітивного принципу полягає в такій організації освітнього процесу, коли на етапі усвідомлення нового відбувається утворення концепту шляхом, що збігається з природним шляхом пізнання, властивим психіці людини. Соціальний аспект синтезується з психологічним і реалізується в єдності з педагогічним в режимі співуправління через структурування різних видів освітніх ситуацій, пізнавальних завдань, у виборі варіативних когнітивних прийомів (стратегій): метакогнітивних (планування, самокорекція, самооцінка), когнітивних (повторення, класифікація, трансференція тощо), соціальних (співпраця, партнерство, співтворчість) і афективних (контроль емоцій і ін.).

Принцип спільної творчої діяльності передбачає насичення освітніх засобів творчим змістом, використанням норм, співвіднесення навчальної діяльності з педагогічними цінностями і завданнями, створення нових артефактів. Спільна творча діяльність повинна сприяти процесам соціалізації студентів, самореалізації, самоактуалізації.

Реалізація даного принципу здійснюється через моделі спільної творчої діяльності в процесі формування педагогічної культури у майбутніх вчителів, які включають:

- інформаційно-культурне забезпечення, що полягає в перетворенні, впорядкуванні і структуруванні необхідної інформації, що включає культурологічні відомості, тезаурус, знання про культурні норми, поведінкові патерни (набір стереотипних поведінкових реакцій або послідовностей дій), культурні зразки тощо;
- врахування особливостей реального інноваційного освітнього середовища і спрямованість спільної творчої діяльності на збереження і примноження всього різноманіття освітніх цінностей, норм, зразків поведінки і форм діяльності в освітніх системах, на становлення позиції особистісно-орієнтованого підходу в освіті;
- концептуалізацію пріоритету педагогічної культури, що включають систему теоретичних знань, поведінкових зразків і моделей, цінностей педагогічної культури. Формування педагогічної культури здійсню-

ється на основі спільної культуротворчої діяльності студентів в рамках різних модельованих ситуацій, навчальних ситуацій, представлених в офіційному, неофіційному, професійному та соціокультурному аспектах.

Принцип спільної творчої діяльності означає, таким чином, максимальну реалізацію креативних здібностей майбутніх вчителів в різних освітніх ситуаціях, створення нових артефактів, розвиток вміння інтерактивної взаємодії.

Принцип багатомірного, множинного опису. Найбільш повне засвоєння компонентів педагогічної культури, знань, сутнісних характеристик педагогічної культури матиме місце у разі множинного опису змісту педагогічної культури як феномена [7, с.72; 8]. При такому підході кожен спосіб розгортання навчальної інформації виступає як певний спосіб мислення, в якому фіксується особливий підхід до фактів і їх зв'язків. Для студентів різні способи декомпозиції цілого виступають як можливі правила, на основі яких і відповідно до яких буде відбуватися подальше згрупування подій і їх узагальнення в інтегральну цілісну картину. При декількох способах розгляду явищ педагогічної культури і пов'язаної з нею педагогічної діяльності, які виступають для студентів як опорні узагальнені правила, і при високій інтегрованості їх системи, розширюються можливості для класифікації безлічі одиничних явищ і формування стрункої інтегрованої системи знань. Розробка такої системи основних правил, яка дозволила б прогнотувати приватні факти і явища, виходячи з невеликого числа принципів, становить одне з головних завдань психології пізнавальної діяльності [9, с.80].

Принцип апелювання до культури виражених як апелювання до норм професійної культури, що базується на законах переваги потреб (Б.Ананьєв [10] і дозволяє охарактеризувати сутність процесу формування педагогічної культури як самостійне, адекватне цінностям суспільства і особистості майбутнього вчителя до норм культуровідповідності педагогічної діяльності. Формування педагогічної культури можна здійснювати на основі культурологічного підходу поряд з іншими [11]. Принцип пов'язаний з метою освіти: виховання людини культури, здатної до самовизначення і продуктивної творчої діяльності по відтворенню культурного середовища, та становлення особистісного світу через індивідуальний досвід і духовно-практичний досвід людства.

Висновки. Формування педагогічної культури в майбутніх вчителів включає комплекс закономірностей формування педагогічної культури, що відображають зв'язки між структурними елементами системи, між структурними елементами педагогічної культури. Принципи формування педагогічної культури майбутнього вчителя описуються з позиції відповідності закономірностям і включають принцип професійно-педагогічної спрямованості цілісного освітнього процесу у ВНЗ, принцип індивідуалізації та диференціації, принцип культурної детермінації підготовки майбутнього вчителя, принцип педагогічної доцільності, принцип цілісності педагогічного процесу, принцип функціональності, принцип фасилітації, когнітивно-соціальний принцип, принцип спільної творчої діяльності, принцип багатомірного, множинного опису, принцип апелювання до педагогічної культури, що конкретизуються в змістовно-смісловому наповненні концепції системи формування педагогічної культури у майбутніх вчителів в освітньому середовищі.

Перспективами подальших досліджень є виявлення умов ефективного функціонування і розвитку досліджуваного явища, що дозволяють визначати і охарактеризувати об'єкти та встановлювати особливості суб'єктів процесу формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Список використаної літератури

1. Бондаренко В.І. Теоретичні і методичні засади формування іміджу майбутнього вчителя технологій у системі виховної роботи педагогічного університету / дис.. на здобуття наук. ступеня докт. пед. н.; спец.: 13.00.07 – теорія і методика виховання; Володимир Іванович Бондаренко; Східноукраїнський нац. ун-т ім.В.Даля, Сєвєродонецьк. – К., 2016. – 489 с.
2. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи / В.Л.Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
3. Загвязинский, В.И. Теория обучения: Современная интерпретация / В.И.Загвязинский. – М.: Академия, 2001. – 192 с.
4. Беспалько В.П. О возможности системного подхода в педагогике / В.П.Беспалько // Педагогика. – 1990. – № 7. – С.7-13.
5. Педагогический словарь / под ред. Г.М.Коджаспировой, А.Ю.Коджаспирова. – М.: Академия, 2001. – 176 с.
6. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б.Крылова. – М.: Высшая школа, 1990. – 140 с.
7. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В.Блауберг, Э.Г.Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
8. Ворон М. Множинний інтелект: від теорії до практики / М.Ворон, Ю.Найда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gu.osvita.ua/school/5>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Ясвин В.А. Психологическое моделирование образовательных сред / В.А.Ясвин // Психологический журнал. – 2000. – № 4. – С.79-88
10. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г.Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
11. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ст. д.пед. н, спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України, м. Київ. – К., 2001. – 40с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

Товканец Анна

доктор педагогических наук, профессор
заведующий кафедрой теории и методики начального образования
Мукачевский государственный университет, г.Мукачево, Украина

ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ПРИНЦИПЫ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В статье рассматривается проблема учета закономерностей и принципов в формировании педагогической культуры будущего учителя. Обосновано комплекс закономерностей формирования педагогической культуры, отражающие связи между структурными элементами системы, между структурными элементами педагогической культуры. Охарактеризованы принципы профессионально-педагогической направленности целостного образовательного процесса в вузе, индивидуализации и дифференциации, культурной детерминации подготовки будущего учителя, педагогической целесообразности, целостности педагогического процесса, функциональности, фасилитации, когнитивно-социальный принцип, совместной творческой деятельности, многомерного, множественного описания, призывов к педагогической культуры.

Ключевые слова: будущий учитель, педагогическая культура, закономерности, принципы.

Tovkanets Ganna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of Department of Theory and Methods of Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

LAWS AND PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT STRATEGY DURING THE FUTURE TEACHER PEDAGOGICAL CULTURE FORMATION

The article deals with the problematics of encountering laws and principles during the future teacher pedagogical culture formation. Modern education requires a culture competent, fully developed, human oriented teacher who can think creatively and act in different teaching situations professionally. Identifying opportunities for professional training would promote understanding of laws and principles of the educational process, including the future teacher pedagogical culture formation. The purpose of the article is to justify laws and principles of future teacher pedagogical culture formation in accordance with the newest scientific approaches. There have been grounded complex patterns of pedagogical culture, reflecting the links among pedagogical culture structural elements. Principles that are universal, determine practical teaching career in higher education and are directly related to the laws of pedagogical culture formation have been identified, among them: principle of professional orientation of the holistic educational process in high school, principle of individualization and differentiation, and principle of cultural determination of future teacher. Author has determined the principles of professional and pedagogical orientation of holistic educational process at the university, individualization and differentiation, cultural determination of future teacher, educational relevance, pedagogical process integrity, function, facilitation, cognitive and social principle of joint creative activity, multidimensional, multiple description, principle of appeal to pedagogical culture.

Key words: future teacher, pedagogical culture, conformity, principles.